

ILLYÉS GYULA

A barátságról

Négy ifjúkori közös esztendő többet nyom, mint négyszer négy a későbbi korban. Csak ifjúkorban tudunk barátságot kötni. Vajon olyan okból, amiért a szerelemnek — e másik társkeresésnek is az ifjúkor kedvez? Nem hiszem. Szerelmi szenvedélyre agg lélekkel is képesek lehetünk, agg testtel is. Van valóban a barátságban is valami a testiségből? Még ha elfogadunk is valamit az idevágó divatos, illetve már divatját is múlta — magyarázatból, a barátság vonzalma merőben más. Szerelmünk minden korban rendszerint egyetlen. Egyetlen „igazi” jó barátra viszont, úgy látszik, csak serdületlen és serdülő korunkban van szükségünk. Ennek múltával, vagyis húszesztendőskorunk körül öt-hat, sőt tíz-tizenöt olyan jó barátunk is lehet, akivel, ha lelkünk valóban ismeri az ifjúság legjellegzetesebb tulajdonságát, az önzetlenséget — minden vagyonunkat megosztanánk, a szellemit és anyagit egyaránt. Sőt előfordul, hogy ennek az érzésnek igazán bandában — a barátság végehosszatlan orgiáin — tudunk áldozni, szinte lubickolva az anyifelől összeömlött nemes szenvedély melegében.

Ez a képességünk később sajnálatosan betokosodik, akár ujjunk bögyében a tapintás idegvégződése, vagy orrunkban a szaglászó góca. A világ e téren is kizár magából bennünket, vagy mi zárjuk ki magunkat a világból. Így is, úgy is fal vesz bennünket körül s a falon át egy új barátság már csak valami réndkívüli tett ekrazitrobbanása után, vagy egy-egy gyémántjellel állhatatos fűrómunkája árán tud lelkünkig hatolni. Viszont akit magunkal vittünk a falak mögé, az is éppily nehezen távozhat. Néha tíz esztendő is kevés, hogy valakiről, akit húszéves korunkban szerettünk és becsültünk, el tudjuk hinni, hogy valóban olyan ökor, mint amilyen, s amilyen valószínűleg már annak idején is volt. Egyik — ma is állítom, hogy kitűnő képességű — kortársam pontosan tizenegyszer kényszerült odaadó szorgalommal kieszelt galádságra, amíg végre utat tudtam mutatni, illetve nyitni neki ezen a falon. Egy-két érdekes szörnyet leszámítva ugyanis az „én időmben” — abban az időben, amelyben bezárkóztam — mindenki ragyogó tekintetű, talpig becsületes ember volt, bámulatos elmeéllel, lobogó dús hittel és hajjal. Ha változásukat látom, első gondolatom ma is az, vajon nem az én szemem változott-e sötétebbre, nem én ecetesedtem-romlottam-e meg. Olyan nagy volt bennem a hajlam a barátságra.

Tán ezért nem is lett aztán ifjúkoromban ilyen testi-lelki barátom nekem, már itthon, amikor a franciáktól elszakadtam. Ezért nem lett más azokon kívül, akikkel a Sió és a Kapos reketyéseiben mezítláb bujkáltunk. Ez

is elég, hogy mindahányszor mosolyogva rázzunk kezet, s igen sokat megtegyünk egymásért. Ám ezeknek a barátság nagyidejéből főképp rabló-pandúr képességeit őrzöm s erről ma már csak elvétve ejtünk szót. De hányan voltak ezek is? Tízéves koromig alig hagytam el a puszta. Néhányuk jó eszmebarátom lett, de nem véletlen, hogy ebben a szóban az eszme áll elől. Ez az önzetlen társulásnak már más köre, nem gyengébb, nem kevésbé érdekes az előbbinél, de erről nem most — hanem tán máskor — beszélnek. Azonkívül már nem azon a tájon élek.

Elszakadtam Párisból s itthon — ha még egyáltalában megvolt bennem az a különös oldódás — olyan nehéz esztendők következtek rám, hogy akihez tán közeledtem volna, az ilyet is gondolhatott: Nem segítséget akar ez tőlem? Ahogyan az ilyesmi később meghittebbé teszi a barátságot, a kezdetén éppúgy akadályozza, pontosan úgy, mint a pénz a szerelmet. Egy mélynek induló barátság mégis volt, de valamennyi baráti viszonyom között épp ez fordult legtragikusabbra; az illetőt csak röviddel halála előtt érezhettem úgy barátomnak, hogy boldogságomat is feláldoztam volna érte. Fegyverbarátság, pajtáság volt, olyan, amidőn életemet is kockára tettem, de ez megint nem az, amiről szólva megértetni szeretném magam. Egyszóval a nehéz idők kezdtek tán időnap előtt is bezárni s ez ment simán, fájdalmas érzés nélkül, mert hisz épp érzéketlenségünk zár be bennünket. Megkönnyítette, hogy párisi barátaimmal azért levelezésben voltam; három közülük Magyarországon is felkeresett, amidőn már módom volt meghívni őket. Viszsaadva azt a vendéglátást, amelyben ők két — rövid — párisi visszatértemkor részesítettek. A háború miatt az utóbbi nyolc évben ezek a szálak is elszakadtak, minden szál elszakadt ezen az oldalon, anélkül, hogy a másikon mások köttettek volna, akár ez alatt, akár ez előtt. Így szoktam még egy milliós város közepén, még az irodalmi élet zajlása közepette is a magányt, majd ennek folyományaképpen már a kizártságot mindenünnen: mivel senkivel sem érintkeztem, minden csoport — főleg az egymással szembenállók — akaratlanul is azt gondolhatták, hogy a másikhöz tartozom. Nemcsak baráti köröm; társaságom sem volt, akinek pedig lételemem volt s maradt a barátság. Vagy épp azért? Való, hogy húsz esztendő alatt egyetlen egyszer sem indult kezem a kagylóhoz, hogy valakivel baráti találkoztól megszéjlek, egyetlen egyszer a lábam arra, hogy valahová — mint Párisban szinte naponta! — váratlanul is beállítsak, minden ajándékul vagy ürügyül pusztá beszélhetnékemet vive. A hegyek közt éltem s közben — esztendőig — egy padlásszobában. Gyötrődtem is, szégyenkeztem is. A lélek most már igénye foglya volt. Vagy még mindig a gyermekkori élményé, a pusztai elvadultságé, amely az emberek közt is bőven kapott tápot vélt jogosultságára? Szinte kéjjel fogadtam a legkisebb sértést. Arra volt jó: még egy szál elmetsződik, méginkább magamban leszek. Ismerem magam. Nyilván ez könnyítette meg a társaságon túl szembenállásomat a társadalommal is; azt a kihívó visszautasítást, azt a portyázó vagdalózást, amelyhez pedig a fegyverkezelést is, a harci kedvet is baráti körben, a párisiban, sajátítottam el. Nem hiszem, hogy társadalmi forradalmiságunkat az egyéni lélektan, a mélytudat titkos rugói magyarázzák. De mint melléktüneten magam is lélekbúvárként tűnődtem el azon a szenvedélyes buzgalmon, ahogy — amidőn szellemi életünk legkiválóbbjainak társaságát élvezhettem volna — évről évre minden szabad időmet hétszámra faluvégi és pusztaszéli szutykos putrikban töltöttem, állati sorba süllyedt lények nyögéseit és káromkodásait hallgatva, legtöbbször némán ezt is, csak papírra fejezve ki — s adva to-

vább — azt a keserű és dühödöt választ, amely ott helyben nem oldódott ki torkomból. Az élő szó lassan belémfagyott s legfeljebb igazán csak ezek között a szavuk-vesztettek között nyílt meg mégis. Tizenöt év alatt nem volt öt eset, hogy mások, mint parasztok vagy munkások előtt nyilvánosan szószékre léptem. Akik tán barátaim lehetek volna, azok is lemondtak rólam. De nyilván ez a társtalanság okozta a másik heves buzgalmat, azt a lelken-dező készséget, ahogy egy-egy szívességi kérésnek eleget tettem, ezt a túlzott, néha tán már terhes, ha nem toladó siettséget és lankadatlanságot, ahogy azoknak, akik hitem szerint segítségre vagy védelemre szorultak, szolgálatára álltam, beleértve, sőt tán előnyben részesítve azokat is, akiktől előzően sér-tést szenvedtem. Itt is a felgyült tartalék ömlött ki, nem mondhatom el, mennyi félreértést okozva.

Felrekanyarodik a toll, mellékútra szalad? Itt a példa, hogy az élmények ritkán szoktak szemtől szembe jönni velünk is inkább az útmenti vadbodza közül pislognak ránk, hogy aztán — ha utána eredünk — árkon-bokron át vezessenek bennünket. Bizzunk abban, hogy épp ezáltal toronyiránt.

A felbukkanó torony, amely felé ezúttal közelgek, nem mindennapi él-mény. Itt ülök a régi jó barátok között, szorosan karba tett és mellre szo-ritott kézzel (mintegy féltett és fenyegetett elzárkózottságom védelmeképpen) s gyanakvásomban még szemöldökömet is összevonom, olyan érzés kerülget, olyan felismerés. Azt hittem — ez volna a természetes —, hogy a falaink közé vitt barátság elsorvad. Azt hittem, hogy annyi év után itt legfeljebb szívélyes ismerősöket fogok találni. A meglepő és megzavaró élmény az, hogy ezt a barátságot egyáltalában nem érzem meghalványultnak vagy kiszikkadt-nak. Vájon azért, mert hisz csak a körülmények szakítottak el bennünket egymástól, és nem a kiábrándulás vagy a kölcsönös beteltség? Mit tudok erről az Qu. P.-ről erről a G.-ről, erről a D.-ről? Az egyiket tíz, a másikat tizenöt, a harmadikat pontosan húsz év óta nem láttam. A meghökkentő ér-zés az, hogy mégis mindent tökéletesen vélek tudni róluk, akár hajdanán. Azt hiszem, tetőtől talpig, szőröstől-bőröstől ismerem őket. A régi, hiánytalan bi-zalmat érzem irántuk. Lényük — a lényeg — csonkítatlanul tiszta és világos előttem, mintha nemcsak emléük élt volna tovább bennem, hanem ők ma-guk is tovább éltek volna, élnének bennem. Mintha a változás, ami végbe-ment húsz év előtti lényükön, végbement volna azon a képen is, amit én ör-zök róluk, s a változások ellenére is a régiek, így is elfogadom őket, illetve ami változást mégse fogadnék el, az ellen úgy érzem jogom van szót emelni, vitába szállni, sőt — saját érdekükben kivetni belőlük. Olyasmit érzek, mint ha a mi barátságunk nem megannyi különálló (bár egyforma vizű) tó volna, hanem rejtélyesen összefüggő egyetlen nagy folyam az időben. A falak alatt elevenen az hullámozott, azért is nem szikkadt ki ott semmi sem. Vagy mégis az okozza a változatlanságnak ezt az érzését, hogy a barátságon kívül azért egy nagy ügy is összefűzött bennünket s az alapjában valóban változhatatlan mindaddig, amíg eszme és hit befogadására képesek vagyunk? S így tar-tós, igazi barátság mégiscsak eszmetársak közt lehetséges? Annak a nemze-déknek voltunk jellegzetes tagjai, amely nemcsak a társadalmat akarta egy-kettőre megváltoztatni, hanem egyben — sőt türelmetlenségében gyakran még az előbbi előtt is — magát az embert. A világ nem változott olyan gyorsan — húsz esztendő mégis bizonyít valamit — és sajnos, az ember sem. Épp ezért, mert mi sem változtunk, érezhetjük egy kicsit hajótöröttnek magunkat. De — mosolyogva nézünk össze — mégiscsak megvolnánk. Azt várjuk, hogy ki-ki számot adjon, hogyan sikerült megmentenie az esztendő-k viharában a bőrét; azaz a lelkét.